

Lucian Blaga - Atitudinea religioasă.

Sub zodia unui spiritualism mitic, creator și liber, în cadrul constrângerilor firești și subconștiente ale unui stil

Mihaela BACALI

La question de la religiosité de Lucian Blaga reste ouverte. Les critiques et les historiens littéraires se placent souvent sur des positions opposées: ils voient en lui soit „le poète mystique”, „le philosophe métaphysicien”, soit l’agnostique ou l’athée. Le destin créateur de Blaga est jalonné par des événements susceptibles d’offrir des images contradictoires. Qui a été Lucian Blaga de ce point de vue et quel type de religiosité a-t-il eu? On essayera de répondre à ces questions dans les lignes qui suivent.

Mots-clés: religiosité, mystique, mythique, dogmatique.

Motto: „Religiozitatea mea e un element de dozaj al tuturor manifestărilor mele. S-a răspîndit în mine ca drojdia în aluat. Probabil și în păcatele mele – a căror conștiință n-o prea am” (Corespondență Vasile Băncilă-Lucian Blaga, p. 274).

Întrebarea dacă Blaga a fost cu adevărat religios a preocupat pe mulți. Cei care au cercetat opera sa, dar și cei care l-au cunoscut, sînt de multe ori pe poziții opuse, văd în el fie „poetul mistic”, „filosoful metafizician”, fie raționalistul, anti-dogmaticul. Unii, ca Vasile Băncilă, afirmă că a fost un spirit profund religios, deși nu a dorit să facă vizibilă această calitate, alții îi contestă cu totul orice urmă de religiozitate. Disputa cu teologii ar fi un argument pentru lipsa unei religiozități autentice a lui Blaga, atitudinea comuniștilor care vedeau în Blaga un scriitor mistic ar fi, dimpotrivă, un argument pentru religiozitatea lui. Cine a fost, cum a fost de fapt Lucian Blaga? Ce fel de religiozitate a avut?

„Nu sînt necredincios. Eu sînt filosof”

De cele mai multe ori, scriitorul își mărturisește respectul pentru tradiția ortodoxă, se auto-definește ca persoană religioasă, dar cu anumite, fine nuanțe: „Nimenea nu prețuiește mai mult decît mine fervoarea religioasă, în orice formă s-ar manifesta ea“, afirmă el, dar imediat adaugă parcă de teama de a nu fi considerat un bigot, „ca filosof, trebuie să privesc lucrurile sub unghi strict și pînă la capăt filosofic”, iar doctrina ortodoxă fiind în întregime constituită, „cel ce aderă la ea

trebuie să renunțe la orice nou și mare act de creație metafizică”¹. Blaga s-a considerat dintotdeauna filosof, iar ca cercetător al fenomenului religios, a pus pe primul plan onestitatea științifică. „Teologia creștină, ca pretins sistem închis și absolut nu-mi satisface exigențele filosofice, tactul, sensibilitatea. Ca izvor de sugestii o admit pentru noi românii, chiar în chip subliniat. Și în general nu vorbesc despre ea decât cu respect, uneori cu admirație. Dovadă toate textele mele. Eu gândesc așa cum gândesc, fiindcă nu pot altfel. Decepțiile pe care le produc sînt de neevitat. Ar însemna să fiu total nesincer afirmînd bunăoară: cred în revelație sau în altceva(divinitatea lui Iisus)”².

Liniile acestei spiritualități creatoare includ cu siguranță și o axă religioasă, chiar dacă ea este uneori bine disimulată. Ea se împletește cu alte două linii de forță ale viziunii creatoare blagiene: miticul și etnicul. Religiozitatea sa îmbracă o formă particulară, ea refuză dogmele, susceptibile de a îngrădi cunoașterea, constrîngătoare, limitatoare, și are nevoie de o libertate a spiritului. O altă particularitate a concepției sale este aceea că vede în fenomenul religios o manifestare mai mult culturală, tributară unui „stil”. Nu este vorba de o religiozitate tipică pentru un om obișnuit, un practicant, ci de o altă abordare și înțelegere a fenomenului religios, dincolo de formele concrete ținînd de specificul actului religios, dincolo de convenții, de ritualuri ce aparțin mai degrabă formei, decât fondului, o spiritualitate a esențelor, a ceea ce rămîne peren, deasupra timpului și spațiului. Există totodată o atitudine diferită a scriitorului manifestată în poezii și o alta în filosofie. În filosofie este „filosof”, și o afirmă cu atîta forță de fiecare dată. Vasile Băncilă, prietenul său, accentuează această idee în dialogul cu I.Oprișan, citîndu-l pe Blaga însuși: „Blaga a adoptat atitudinea, cum zicea el, filosofică. «Lumea, zicea el – mă acuză că sînt necredincios sau știu eu ce. Nu sînt necredincios. Eu sînt filosof»³. Tot V.Băncilă adaugă: „Blaga, în privința asta, mi-a spus mie: «eu nu sînt antiortodox, ci sînt numai eterodox». „Și era bucuros cînd putea să vorbească despre religie”⁴.

Fenomenul religios: apropieri și distanțe

Diferențe în ce privește atitudinea religioasă putem remarca la Blaga de-a lungul vieții: începuturile poetice sînt mult mai aproape de religie decât sfîrșitul destinului său creator. În primele volume de poezie, mai ales în *Poemele luminii*, se poate vorbi de existența unui filon mistic. Metaforele-cheie ale poeziilor sale sînt: *lumina, întunericul, tăcerea, somnul, nemișcarea, întoarcerea la origini*, care trimit, toate, spre o trăire mistică.

¹ Lucian Blaga, *Despre viitorul filosofiei, Saeculum*, „Revista de filosofie”, director Lucian Blaga, anul I, ian. - febr. 1943, p. 3.

² Lucian Blaga, *Scrisoare către Gh. Iftime, Manuscriptum*, XXII, nr. 2-4, 1991, p. 180.

³ I.Oprișan, *Lucian Blaga printre contemporani, Dialoguri adnotate*, Ediția a II-a, revizuită, augmentată, necenzuraă, Editura Saeculum, Editura Vestala, București, 1995, p. 72.

⁴ *Ibidem*, p. 80.

În scrisoarea către Cornelia Brediceanu⁵ (martie 1919), poetul se destăinuie viitoarei soții: „Agârbiceanu mi-a vorbit c-o deosebită lumină în față despre misticismul cald din poeziile mele. Despre acest misticism vei spune însă tu cele mai calde cuvinte – și cele mai adânci, și cele mai înțelegătoare.” Se confirmă ideea că la începuturile carierei ale literare, Blaga nu era deloc deranjat de „eticheta” de mistic. Era poate și urmarea frecventării Facultății de Teologie. Tot din acea primă perioadă datează și versurile: „Cum se coboară Duhul Sfânt /Ca să sfințească vinul din altar/Astfel te cobori și tu în mine/Ca să-mi sfințești în vine/Sîngele sălbatic, sîngele amar” (23-VIII-1917)⁶ pe care poetul le trimite iubitei.

Un eveniment deosebit de important pentru existența sa creatoare este apariția, în 1919, a revistei *Gîndirea*. Destinul literar al lui Blaga se va proiecta, din acest moment, pe fundalul *Gîndirii*, iar revista va deveni pentru poetul-filosof o adevărată rampă de lansare – o mare parte a operei sale va fi publicată aici. Ceea ce a contribuit la apropierea lui Blaga de *Gîndirea* a fost în primul rînd „cadrul filosofic spiritualist”. Ca membru fondator al revistei *Gîndirea*, Blaga a fost printre inițiatorii mișcării gîndiriste, el a făcut parte din grupul de tineri care, în Clujul anilor de după Marea Unire, au hotărît să creeze revista care va fi „locul de întîlnire” al atîtor talente. Programul pe care îl propunea, cu cele două orientări: „mitul folcloric și misterul religios”, îi oferea lui Blaga cadrul perfect de desfășurare a operei. Conștient de valoarea deosebită a poetului, Nichifor Crainic l-a stimulat continuu, cerîndu-i să fie prezent în mai toate numerele *Gîndirii*, simțind că prin prezența lui crește prestigiul revistei.

Revista a fost pentru Lucian Blaga „întîmplarea” fericită care i-a permis, astfel, pe de o parte lansarea unei părți considerabile a creației, iar pe de alta, prin atmosfera specifică și prin relațiile umane pe care le-a cultivat în sânul ei, i-a favorizat constituirea sistemului de gîndire. Direcțiile, orientările revistei au fost chiar axele creației sale. Prietenii cultivate în contextul revistei au dus probabil la o limpezire a ideilor proprii, atmosfera de prietenie, de efervescentă caracteristică începuturilor *Gîndirii* i-au marcat cu siguranță personalitatea creatoare. E greu de imaginat un Blaga activînd într-un alt mediu literar decît cel al *Gîndirii*. Acel „spiritualism” liber de orice încorsetări, pe care l-a clamat mereu, este un conglomerat în care se regăsesc miticul, ca axă principală a creației, misticul, atît de controversat totuși, folcloricul, ca tezaur cultural din care creatorul cult se adapă. Toate aceste tendințe se topesc în concepția sa despre cultură și în profunzimile creației sale literare.

Blaga a fost printre cei mai de seamă colaboratori și unul din scriitorii foarte „activi” ai *Gîndirii*, unde a publicat constant pînă în ultimii ani de apariție a revistei. Datorită prestigiului său și al ascendentului moral pe care îl deținea în gruparea revistei, el este menționat printre membrii colectivului redacțional, chiar și cînd o părăsește, după 1941.

⁵ *Scrisoare către Cornelia Brediceanu*, XI, martie 1919, *Manuscriptum*, an X, nr.1, 1979 (34), p. 88.

⁶ *Ibidem*, p. 163.

Alte evenimente ale existenței creatoare blagiene care mărturisesc o apropiere de fenomenul religios sînt cele marcate de apariția, începînd cu anul 1931, a unei serii de lucrări de filosofia religiei, în care accentul va fi pus însă nu pe dimensiunea teologică, ci pe cea stilistic-culturală. (*Eonul dogmatic*-1931, *Cunoașterea luciferică*-1933, *Cenzura transcendentă*-1934, *Diferențialele divine*-1940). Lucrările de spiritualitate vor fi publicate în mare parte, fragmentar, în *Gîndirea*. Dacă la început studiile vor fi primite cu entuziasm de gîndiriși, cu timpul ele vor antrena o amplă dezbateră ce va căpăta, în anii 1942-1944, accente polemice.

Relațiile cu personalitățile din sfera *Gîndirii* sînt, în primii ani de existență a revistei, marcate de optimismul și de vigoarea tinereții. Pe măsură ce timpul „se osifică” iar istoria năvălește în viețile lor, relațiile devin tot mai tensionate. Cel mai tare este afectată relația cu Crainic, care reprezintă de fapt relația cu *Gîndirea*. Atîta timp cît „amiciția” lor rămîne vie, și relația lui Blaga cu *Gîndirea* se menține. Atunci cînd ea se clatină, apar semnele rupturii de revista care-i fusese atît de aproape, iar el se delimitează încet-încet de *Gîndirea*, urmînd să o părăsească în 1941. Ultimul articol apărut aici este *O gravă tentativă de expropriere literară*, publicat în nr.5, din mai 1941, urmat în următorul număr, de reproducerea discursului de recepție a lui Nichifor Crainic la Academie. Prietenia cu Vasile Băncilă, deși profundă și armonioasă, suferă și ea o fază de răcire, tot în anii '40.

Anii războiului sînt și pentru Blaga ani de tensiuni, de conflicte: el trece prin „furcile caudine” ale teologilor, în fruntea cărora s-a situat părintele Dumitru Stăniloae și ale „filosofilor științifici”, avîndu-l pe C. Rădulescu-Motru ca promotor. Apogeul acestor polemici și controverse îl constituie momentul în care Blaga publică celebrele sale pamflete în care ridiculizează cu o vervă satirică demnă de un adevărat Urmuz persoanele care, la rîndul său, intraseră „cu forcepsul” în viața și creația sa. Odată cu acestea, și legătura lui Blaga cu *Gîndirea* se se curmă, scriitorul repudiază revista de a cărei existență își legase destinul.

Imaginea celor „doi Dioniși”⁷: Dionisie Areopagitul și zeul antic Dionysos, de care cei doi prieteni Blaga și Crainic se simțeau atrași în tinerețe se schimbă odată cu trecerea vremii. Dacă în perioada de formare intelectuală se lasă sedus de ideile sfîntului Dionisie, cunoașterea (filo-sophia) îl îndreaptă pe Blaga mai degrabă către celălalt Dionisie, cel al misteriiilor antice; influența întîiului se estompează, în schimb cîștigă teren cel de-al doilea, reprezentînd zona mitică. „Nu neg că din punct de vedere mitic-simbolic, doctrina creștină n-ar conține elemente de supremă valoare care își vor păstra această valoare atîta timp cît omenirea va avea preocupări de înaltă spiritualitate. Dovadă de altfel și faptul dramelor și poeziilor mele”, afirmă el într-o scrisoare către Nichifor Crainic⁸.

Fiecare epocă a vieții are însă specificul ei, sîntem, fiecare, un rezultat al predestinărilor, dar și al circumstanțelor concrete care ne compun viața. Deși venea

⁷ Lucian Blaga, *Începuturile și cadrul unei prietenii, Gîndirea*, anul XIII, nr. 8, apr. 1940, p. 227.

⁸ *Correspondență Lucian Blaga-Nichifor Crainic*, Scrisoare L. Blaga către N. Crainic, 10.III.1931, *Manuscriptum*, nr. 1-4, p. 159.

pe lume cu o zestre genetică primită de la tatăl său, Isidor Blaga, preot, și de la o linie paternă constituită din mai mulți preoți, deși urmează cursurile facultății de teologie (se pare că numai pentru considerentul de a scăpa de înrolare), lecturile sale filosofice sînt cele care îl direcționează în final către această latură a cunoașterii, iar filosofia este cea care se impune ca dominantă a creației.

Poziția față de fenomenul religios se schimbă astfel pe măsură ce scriitorul înaintea cu vârsta. Dacă la începutul carierei literare, el era mai aproape de religios, o mărturisesc atitudinea mistică din primele volume de versuri, operele de filosofie a religiei, ideea Marelui Anonim, a cenzurii transcendente, a „diferențialelor divine”, volumele *Spațiul mioritic* și *Religie și spirit*, lunga colaborare cu revista *Gîndirea*, odată cu trecerea anilor, situația se modifică. Parcursul său biografic, care l-a „mînat” prin lume, contactul cu alte culturi, alte forme de spiritualitate, l-au îndepărtat probabil de ortodoxie, dar l-au făcut să înțeleagă mai profund fenomenul religios și să-l considere marcat de „matricea stilistică” a fiecărui popor. Cartea *Religie și spirit* este o mărturie a interesului său pentru fenomenul religios, dar în același timp, al subordonării acestuia factorului stilistic. Chiar dacă a devenit cu timpul „heterodox”, el nu a fost niciodată ateu, mai mult, așa cum se poate vedea în *Spațiul mioritic*, unde analizează cu mare finețe religiile creștine: catolicismul, protestantismul, ortodoxia, el îi acordă în mod foarte vizibil acesteia din urmă „une place de choix”.

Avataruri ale „privirii” contemporanilor

Cum se vede el însuși în raport cu fenomenul religios? Blaga nu-și recunoaște decît arareori propensiunea către mistic, are un fel de jenă, de discreție, religiozitatea sa este, conform propriei tipologii, o religiozitate difuză, o religiozitate-fior. În articolul omagial consacrat lui Nichifor Crainic, apărut în 1940, în *Gîndirea*, scriitorul își definește poziția în raport cu religia, afirmînd că este adeptul unui „spiritualism mitic, creator și liber, liber în cadrul constrîngerilor firești și subconștiente ale unui „stil”⁹. Se poate afirma că Blaga a avut întotdeauna o înțelegere proprie a fenomenului religios, nu l-a văzut niciodată cu ochii unui teolog, ci cu aceia ai „fostului teolog” (Vasile Băncilă), sau cu ai filosofului. Latura mistică nu apare, așa cum arătam mai sus, în formă pură, ci este legată de cea mitică. Atitudinea sa este întotdeauna nuanțată.

Cum l-au văzut ceilalți? Atitudinea sa în privința religiosului a fost și un rezultat al atitudinii contemporanilor, al curentelor de idei specifice perioadei istorice pe care a traversat-o, de aceea diferențele de receptare sînt vădite: într-un fel este văzut în epoca interbelică, marcată de tendința către religios (*Gîndirea*), altfel în perioada comunistă în care este marginalizat dar nu închis, ca de pildă Crainic și reușește să fie încet-încet reabilitat. Din punct de vedere al istoriei, dar și al poveștii sale de viață, el a avut neșansa de a nu fi înțeles pe deplin niciodată: dacă teologii vremii i-au criticat incapacitatea de acceptare a dogmelor, și chiar

⁹ Lucian Blaga, *Începuturile și cadrul unei prietenii*, *Gîndirea*, an XIX, nr. 4, aprilie 1940, p. 226.

Crainic, unul dintre prietenii săi cei mai buni îl dezavuează, sub regimul comunist, Blaga este, dimpotrivă, văzut ca „poet și filosof mistic”, această acuzație aducându-i în final discreditarea. Vasile Băncilă, ca un adevărat *raisonneur*, comentează din nou: „Blaga a fost un om chinuit din punct de vedere metafizic, chinuit în sens filosofic! A avut gravitate de filosof. Și dacă nu era critica aceasta, să-l acuze mereu că e mistic, și dacă nu era și critica din partea cealaltă, care-l acuza prea mult că nu e pe linie ortodoxistă – ceea ce probabil l-a iritat și l-a făcut să exagereze în direcția cealaltă –, nu s-ajungea la unele gesturi ale lui, care pe urmă au fost accentuate”¹⁰.

În special în perioada de colaborare la *Gîndirea*, prietenii cu oameni atașați valorilor religioase (Nichifor Crainic, Vasile Băncilă) îl influențează către o apropiere de religios, dar, pe măsură ce apar disputele, cea cu teologii, apoi cea cu filosofii „științifici”, Blaga se distanțează tot mai mult de religie. Conflictul cu teologii, pe care i-a deranjat prin libertatea sa spirituală și prin atitudinea anti-dogmatică, a adâncit în el anti-dogmatismul.

În anii '40, problema religiozității lui Blaga devenise atât de discutată, încît V. Băncilă simte nevoia să-și exprime punctul de vedere. O face în cadrul conferinței *Lucian Blaga și religia*, susținută la 27 februarie 1944, la București, la Institutul Augustineum. Erau momentele dificile ale războiului, Blaga începuse să se distanțeze din ce în ce mai mult de religie, fapt care îl îndepărtase și de celălalt mare prieten al său gîndirist, Nichifor Crainic. Pentru că problema religiozității lui Blaga devenise deja un subiect de controversă, așa cum a rămas, de altfel, pînă azi, Băncilă își spune punctul de vedere, în termeni de o delicatețe și finețe exemplare, așa cum vorbea și conferența de obicei. Un rezumat al conferinței, semnat Gheoghe Zamfir¹¹ și apărut în ziarul *Seara*, reia ideile prezentate de Băncilă într-un mod, se pare, deformat, exagerînd anumite luări de poziție. El pusese în valoare „atitudinile pozitive în materie de religie ale lui Blaga”, dar arătase și „neajunsurile atitudinii lui”.

Scopul său fusese acela de a pune în evidență „deosebirile dintre concepția blagiană și teologia creștină, dar cu toată drama, complexitatea și nuanța” care vibraseră în sufletul său și să arate „aderențele religioase ale autorului *Trilogiilor*”, chiar ignorate de el însuși, și care sînt la fel de adînci ca „unele din afirmațiile lui opuse teologiei”. Băncilă crede că și-a atins scopul, iar drept confirmare aduce opiniile unor auditori (Tatu, Țuțea) pe care i-a întrebat, după conferință, ce cred că ar fi spus Blaga, dacă ar fi fost în sală. Toți i-au răspuns: «Ar fi fost mulțumit!»¹²

Dezamăgit de articolul din *Seara*, Băncilă trimite o scrisoare de protest conducerii ziarului (expediată și lui Blaga). Scrisoarea, datată 1 martie 1944, deci imediat după apariția ziarului, atrage atenția că darea de seamă a conferinței,

¹⁰ I. Opreșan, *op. cit.*, p. 54.

¹¹ Gheorghe Zamfir, *Conferința profesorului Vasile Băncilă: Lucian Blaga și religia*, *Seara*, partea I, an VIII, nr. 1906, 1-2 martie 1944, și partea a II-a, 2-3 martie 1944, nr. 1907.

¹² Vasile Băncilă - Lucian Blaga, *Corespondență*, Editura Muzeul Literaturii Române, Editura Istros-Muzeul Brăilei, 2001, p. 258-259, Scrisoare din 1 martie.

apărută în ziarul menționat, deși „făcută cu inteligență și elan” este „prea personală și nu redă tonul exact al conferinței”, că „afirmațiile pe care le face, desfăcute din complexul expunerii”, dau „o direcție ce nu coincide cu aceea voită”. Apoi adaugă că intenția sa a fost de a pune în valoare „deosebirile dintre Lucian Blaga și teologia creștină” și că a încercat să o facă cât a putut „de complet și cu toată precizia, dar cu multă durere și cu toată grija de nuanțe, așa cum merită un creator de valoarea lui Lucian Blaga”¹³.

Textul conferinței *Lucian Blaga și religia* nu va fi redactat niciodată iar teama lui Băncilă de o posibilă supărare lui Blaga se dovedește neîntemeiată. Acesta îi răspunde senin că, deși nu a citit darea de seamă din *Seara*, și dacă ar fi citit-o, ar fi știut să aleagă ce îi aparține lui Băncilă.

Vasile Băncilă a înțeles în profunzime atitudinea lui Blaga, a surprins esența ei. „Eu, mărturisește el din nou în dialogul cu I. Opreșan, față de religie am altă atitudine față de Blaga. Aici n-am semănat prea mult. Ei, și când am început să citesc lucrările lui din urmă – cu mare strângere de inimă citeam – ajungând la unele expresii ale lui, în materie de religie... Deși el era mai apropiat de religie decât se crede... (...) Dar unora le place să exagereze lucrul acesta. Și chiar Blaga, de la un timp, a început să se cam sperie de cuvântul „mistic”. Asta mi-o spunea chiar Corneliu Blaga, acum zece ani. Zicea că de nimic nu se înfură mai mult, nu se irita mai mult, decât că lumea îl făcea mistic. Criticii voltairieni de la noi de atunci – Voltaire de pe malul Dâmboviței – cu raționalismul acesta superficial, îl criticau pe Blaga pentru motivul că le mirosea puțin a misticism. Ei simțeau că e altceva decât ce-ar fi vrut ei! Ei ce simțeau din viață, în definitiv?(...) Nu se gîndeau ei la probleme metafizice, sau să facă caz de conștiință din lucrurile acestea”¹⁴.

Blaga a studiat totuși teologia. Deși imediat după ce se afirmă adevărul acesta, se adaugă, în toate biografiile, ca un fel de scuză, ideea că a fost obligat să o facă din motivul că nu dorea să fie mobilizat. Credem că este o reminiscență a unui mod de a gîndi de care nu am fost străini în anii de după 1944, când, din considerente ideologice, tot ce ținea de latura religioasă, era, în cel mai bun caz, trecut sub tăcere. De aceea, poate că ar trebui reconsiderată această opinie, revizuită și din perspectiva libertății religioase pe care am cucerit-o cu atîtea sacrificii. Deși atît de criticat de teologi, Blaga folosește în scrierile sale multe idei din patrimoniul creștin: cea a Marelui Anonim, al cărui nume îl preia de la Sfîntul Dionisie Areopagitul, cea a cenzurii transcendente și a misterului, care există în ortodoxie sub forma tainei(Cele Șapte Taine) și a imaginii unui Dumnezeu care nu permite cunoașterea oricui; el îmbracă însă conceptele într-un limbaj original, metaforic, mai puțin accesibil. Și Vasile Băncilă, prietenul său, afirmă că Blaga a studiat serios teologia. „Blaga știa multă teologie, nu jucărie! Ar trebui cercetată opera lui și din acest punct de vedere, cum am cercetat-o eu din punct de vedere al etnicului. Căci Blaga a fost un suflet foarte complex!(...) Acum însă, Blaga e privit cu totul

¹³ *Ibidem*, p. 260, Scrisoare din 1 martie 1944.

¹⁴ I. Opreșan, *op. cit.*, p. 54.

ciudat. După ce a fost pus o vreme în categoria misticilor, e pus astăzi în categoria științificilor, fiindcă el știe și știință multă”.

Tot Băncilă remarcă însă și acea latură ușor luciferică a personalității filosofului, afirmând „că Blaga are – nu prea vreau să spun cuvântul acesta – dar are ceva ușor luciferic în el” și o ilustrează cu o anecdotă pe seama lui Blaga, pe care o citise recent în cartea lui Bazil Gruia, *Blaga inedit*. Aflat într-o vizită la un sculptor clujean, și remarcînd o statuie reprezentîndu-l pe Michelangelo, Blaga a făcut remarca: „L-ai făcut ostenit ca pe Dumnezeu după ce făcut lumea”. Băncilă comentează faptul că „se cunoaște că e un om care vine din mediul teologic, dar care are o oarecare emancipare, o oarecare notă de luciferism, numai o notă, așa, o nuanță”, adaugă el, ca să atenueze parcă mica acuzație. Finalul pune în evidență delicatețea extraordinară a lui Băncilă, incapabil să critice o atitudine care pe el, ca persoană religioasă, îl leza oarecum¹⁵.

Correspondența: clarificări, luări de poziție și puneri în gardă

Correspondența este o mină de informații în ce privește atitudinea religioasă a lui Blaga. O primă luare de poziție aflăm în scrisoarea către Tudor Vianu (datată Berna, 2 mai 1930). Interesul ei este deosebit, deoarece, pentru prima oară, Blaga își definește foarte clar poziția sa în raport cu gîndirismul, independența sa de gîndire, delimitarea de dogmatismul, rigid pentru el, al mentorului *Gîndirii*. El își autodefineste poziția ca „spiritualism mitic”, și se auto-caracterizează ca „eretic” față de ideologia promovată de Crainic.

„Citesc în ziarul *Pax* de la Paris un articol al tău despre ideologia română contemporană. În acest articol m-ai amintit și pe mine ca discipol întru ortodoxie al prietenului nostru comun, Nichifor”. Blaga pune în evidență „diferența de concepție” între Crainic și el, afirmînd că „însuși Nichifor Crainic a primit de la mine o serie de scrisori prin care ceream să nu se limiteze programul *Gîndirii* la spiritul ortodox, visam ca acest program să fie simbolic – o verticală bipolară, spiritualitate sus, adîncirea anonimatului etnic sus(...). Ideologia aceasta am expus-o și în *Filosofia stilului*, în 1924. Ortodoxia e numai un caz al spiritualității spre care tinde apetitul metafizic al generației noastre”.

A doua idee pe care o enunță Blaga este aceea că „spiritualismul” său ca ideologie literară s-a constituit încă de la începutul carierei literare, că, în timp, el și-a deplasat accentul spre „anonim”. Această „adîncirea a etnicului” a realizat-o deja cu *Zamolxe*, însă *Tulburarea apelor* (1923) este înfîia operă în care a reușit să redea „expresia poetică a etnicului în sens adîncit”. În piesă „misticismul panteist-creștin” triumfă asupra luteranismului și ortodoxiei și chiar dacă există anumite paralelisme cu articolul lui Crainic: *Iisus în țara mea* apărut exact în momentul în care drama era sub tipar, în realitate piesa exprima o altă ideologie decît cea a lui Crainic: „era o spiritualizare pur și simplu, și un mit(Iisus-Pîine).”

¹⁵ *Ibidem*, p. 80.

Continuându-și periplul ideologico-spiritual prin dramele sale, el arată că în *Fapta* se întîlnesc, pe lîngă această „verticală spirituală” și unele elemente de „stricăciune bizantino-preoțească și un motiv bogumilic”, iar în *Meșterul Manole* starețul care reprezintă ortodoxia e „bogumilist”. Deși atmosfera este ortodoxă, spiritualitatea piesei „e spirit pur și simplu”. În una din ultimele sale piese, *Cruciada copiilor*, „nu e triumful ortodoxiei asupra catolicismului, cum a crezut cineva, ci triumful tragic al spiritualității copilului, dincolo de sterila dialectică catolico-ortodoxă”.

După această punere în gardă privitoare la dramaturgie, Blaga se consideră îndreptățit să vorbească despre opera sa poetică, în care a utilizat „uneori motive «ortodoxe»”, dar le-a întrebuițat „pe un plan mitic și nu ideologic”; ele sînt folosite, conform concepției sale spiritualiste, „verticale”, „ca mărimile aritmetice algebrice”, adică „unuia și aceluiași termen abstract al metafizicei spiritualiste îi pot corespunde diverse valori *mitice-concrete*”.

Poetul-filosof își definește aici cu claritate „spiritualismul mitic” în care intră atît idei creștine ortodoxe cît și motive și mituri păgîne, punînd în evidență coordonatele gîndirii sale în raport cu ideologia gîndiristă. Acestea sînt expresia unei „verticale” care leagă „cerul” spiritualității de „pămîntul” etnicului. „Sînt la fel de departe de dogmatica creștină, ca și de metafizica laică”, mărturisește el, punînd în evidență starea sa de insubordonare față de orice sistem codificat, singularitatea și independența sa în sînul grupării de la *Gîndirea*¹⁶.

Într-o altă scrisoare, datată 10.III.1931, adresată de astă dată lui Nichifor Crainic, Blaga, confruntat cu reacția teologilor, își expune încă o dată punctul de vedere „*Gîndirea* reprezintă o grupare” și „în ea orice membru își poate exprima ideile”. „E curios că teologii despre care îmi scrii nu-și dau seama că toate expunerile și teoriile mele constituiesc o bază filosofică interesantă și nouă pentru multe sisteme de metafizică (unele existente, altele posibile în viitor) între ele e și doctrina creștină, cu toate că eu o socot din alta motive «perimată»¹⁷.

„Blaga este în cultura noastră un răsturnător de idei și valori cum nu mai avem pe altul între cei puternici și influenți ca imaginație”, scria Gh. Iftime, unul din teologii care, în 1944, abordează într-un studiu, apreciat în epocă, lucrările de filosofie a religiei ale lui Blaga. După apariția cărții sale, pe care autorul i-o trimite în dar lui Blaga, acesta din urmă îi răspunde printr-o scrisoare (publicată abia în 1991, de revista *Manuscriptum*), în care își explică încă o dată poziția față de creștinism și ortodoxie. Blaga îi mulțumește mai întîi pentru carte, considerînd-o mult mai obiectivă decît a altor gînditori ortodocși. Unele din observații sînt însă false, afirmă el: de pildă, Marele Anonim nu poate avea teamă de făptura umană și nu poate fi gelos, iar Revelația este posibilă, consideră el, numai la modul relativ,

¹⁶ N. Tertulian, *Originalitate și conformism*, Scrisoarea adresată în 1930 de Blaga lui Tudor Vianu, *Manuscriptum*, an X, nr. 1, 1979(34), p. 90-92.

¹⁷ *Correspondență Blaga – Nichifor Crainic*, *Manuscriptum*, nr. 1-4 (98-101), anul XXVI, număr special dedicat lui Nichifor Crainic, *Lucian Blaga către Nichifor Crainic*, prezentare M. Cenușă, Scrisoarea 15, p. 159.

prin mit. „Teologia creștină, ca pretins sistem închis și absolut, nu-mi satisface exigențele filosofice, tactul, sensibilitatea. *Ca izvor de sugestii o admit pentru noi românii, chiar în chip subliniat. Și în general nu vorbesc despre ea decât cu respect, uneori cu admirație. Dovadă toate textele mele.*(subl.nstr.) Eu gândesc așa cum gândesc, fiindcă nu pot altfel. Decepțiile pe care le produc sînt de neevitat. Ar însemna să fiu total nesincer afirmînd bunăoară: cred în revelație sau în altceva (divinitatea lui Iisus)”¹⁸.

În corespondența Lucian Blaga-Vasile Băncilă, anul 1945 devine unul al clarificărilor, al explicațiilor, chiar și a celor ținînd de latura religioasă. Băncilă este probabil singurul dintre prieteni care îl cunoaște pe Blaga cu adevărat și care-i înțelege poziția – acel spiritualism liber de orice constrîngeri. Influențat, totuși, și el, de contestările al căror subiect fusese poetul-filosof, de atitudinea negatoare a teologilor, îi cere acestuia, aproape imperios, să se împace cu Dumnezeu.

Problema pe care Băncilă o abordase în conferință, „cu multă durere” și cu conștiința că este o problemă extrem de gravă, aceea a religiozității lui Blaga, este repusă în discuție într-o serie de epistole, cele mai multe aparținînd lui V. Băncilă. Ca și Crainic, Băncilă este dezamăgit de atitudinea din ce în ce mai liberă a lui Blaga în raport cu religia. Neliniștile sale sînt amplificate de vremurile tulburi pe care ambii le traversează.

Scrisoarea lui Băncilă din 28 martie 1945 începe cu temerile sale privind perioada dificilă pe care o trăiește. Băncilă intuiește că destinul nostru național a ajuns într-un moment de cumpănă, că istoria ne întoarce spatele, că situația este extrem de gravă. El abordează apoi problema spinoasă a mîntuirii lui Blaga, încercînd să-l determine pe acesta să se întoarcă la Dumnezeu: „Dragă Lucian, în acest moment, care s-ar putea să nu se mai repete, te rog din adîncul sufletului, împacă-te cu Dumnezeu. E adevărat, nu ești deloc certat cu el, dar ai un sistem filozofic ce îți impune anume rețineri. Nu poți schimba acest sistem, dar poți, cel puțin în viitor(dacă îl vom mai avea) să atenuezi forma și să pui în valoare coarde religioase cari există prestigios în sufletul tău, dar au fost, în parte, umbrite de vegetația ecuatorială a tinereții și bărbăției. Adevărul cel mai însemnat e cel religios și nu e religie mai bună decât cea a copilăriei noastre creștine. Mă voi gândi la tine, la destinul tău mare, la familie, la prietini, la Țară, la oameni, la ce am vrut să fac pe lume, și peste retina mea vor trece, în ora supremă, umbre de iaz singuratic, dacă voi înțelege că nu numai eu, dar și cei scumpi mie au greșit, nu numai față de lumea aceasta, ci și față de lumea cealaltă. Cînd catastrofa se va fi consumat, voi trece liniștit, fără regret dincolo, dar voi fi chinuit de gîndul păcatelor proprii și ale acelor pe cari nu i-am împiedicat să le facă. De aceea, dragă Lucian, te rog mult, reflectează la problema religioasă, și nu numa ca filozof”¹⁹.

¹⁸ Gheorghe Eftimie (Iftime), *Lucian Blaga, poziția față de creștinism, Manuscriptum*, XXII, nr. 2-4, 1991, p. 180, text însoțit de o scrisoare autografă a lui Blaga din 1 martie 1944, p. 183.

¹⁹ Vasile Băncilă - Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 271-272, Scrisoare din 28 martie 1945, București.

Urmează scrisoarea din 4 mai 1945, în care, cu multe precauții, Băncilă îl roagă pe Blaga să se explice, în privința atitudinii sale religioase. Băncilă îi relatează prietenului său că în urmă cu un an, de Paște, se spovedise, după ce n-o mai făcuse de douăzeci de ani. Se simțise „foarte înălțat”, deși fusese ca în fața unui examen greu. Tot în momentul acela își amintise că Blaga nu crede în revelație. „Și m-a durut profund pentru mântuirea ta”, îi mărturisește el. De aceea mă socotesc în primul rînd dator să-ți scriu. Afară de problema filosofiei tale și a influenței ei asupra altora. Evenimentele m-au împiedicat pînă acum să-ți scriu despre această chestiune. O fac acum, dar fragmentar”²⁰.

Răspunsul lui Blaga este semnificativ: el mărturisește că nu este ateu, numai că religiozitatea sa este una specială²¹. „La întrebarea și îndemnul ce le-ai cuprins într-o scrisoare către mine – e foarte greu să răspund. Te rog să mă crezi că nu mă simt deloc certat cu Dumnezeu ca să trebuiască să mă împac și să mă explic cu el. Religiozitatea mea e un element de dozaj al tuturor manifestărilor mele. S-a răspîndit în mine ca drojdia în aluat. Probabil și în păcatele mele – a căror conștiință n-o prea am. Dacă ai citit *Discobolul*, poate ai aflat încă unele lucruri, și mai ales cît de ex-centric sînt chiar și în raport cu ceea ce unii cred că ar putea să fie dogma mea”.

Băncilă nu se declară însă mulțumit de răspuns, el revine asupra problemei, subliniind că ideea mîntuirii este cea care îl preocupă și că i se pare de datoria lui să-și ajute prietenul să-și salveze sufletul: „...dacă tu rămîi într-un fel religios în toată ființa ta, pînă și în păcate, după cum spui, apoi aceasta nu e de ajuns pentru mîntuire. Ai un chip în parte ciudat de a înțelege religia și singur declari că nu prea ai conștiința păcatelor. Știu că nu-ți pui problema mîntuirii, care n-are loc în raport cu viziunea ta, dar ea nu rămîne mai puțin o datorie pentru mine, ca prieten, și ca om care vrea să fie creștin. Raportul dintre religia și filozofia ta nu e, așadar, pentru mine numai o problemă teoretică, ci e și una practică, pe care eram dator să o discut în legătură cu sufletul tău, care, mai mult decît cele mai multe, are dreptul la un destin de pace în transcendent”²².

În romanul autobiografic *Luntrea lui Caron*, într-o discuție între erou, un alter-ego al scriitorului, și unul din marii reprezentanți ai ideologiei oficiale, Constant Mironescu, Blaga încearcă din nou să-și clarifice punctul de vedere asupra viziunii sale „spiritualiste”. La observația acestuia că poezia sa „cuprinde adesea motive religioase, uneori aproape bisericesti” pentru care îi dă ca exemplu o poezie, *Drumul sfîntului* care conține „două versuri despre «duhul vechi care cîntă la tîmpla Sfîntului Gheorghe»”, Blaga răspunde, prin glasul eroului său: „«E adevărat, zic, că în poezia mea sînt frecvente și motivele mitice, chiar teologice. Dar de aceste elemente uez în chipul cel mai liber ca mijloace de expresie poetică. Motivele nu sînt tratate «dogmatic». Le folosesc în sens totdeauna creator, liber; le modific și le amplific după necesități. Născocesc motive mitice la fiecare pas,

²⁰ *Ibidem*, p. 273, Scrisoare din 4 mai 1945, București.

²¹ *Ibidem*, p. 274, Scrisoare din 26 iunie 1945, Sibiu.

²² *Ibidem*, p. 276, Scrisoare din 20 martie 1946, București.

fiindcă fără o gândire mitică nu ia ființă, din păcate sau din fericire nici o poezie. Nici chiar poezia socialistă(...) Dați-mi voie să vă spun că în volumele și plachetele mele nu se găsesc numai poezii mitologice, mistice, metafizice, etnologice. Pe când eram încă la Cluj, îmi spunea cineva, un critic literar, că, răsfoindu-mi opera, ar fi găsit, printre atâtea poezii mistice și una «pe linie»²³. Era vorba de poezia *Lucrătorul*²³.

Domnule Blaga, iartă-ne! Poziția Bisericii față de „cazul Blaga”

Dacă în anii 1942-1944, poziția Bisericii față de Lucian Blaga a fost extrem de rigidă, iar prin vocile teologilor și mai ales prin cea a părintelui Dumitru Stăniloae, i s-a negat acestuia calitatea de filosof al religiei, în anii din urmă, prin personalități ca mitropolitii Antonie Plămădeală și Nicolae Corneanu, prin vocile monahului-scriitor Nicolae Steinhardt, sau a părintelui Ioan I.Ică jr., ea s-a simțit datoare să-și reconsidere poziția. Lucian Blaga a fost repus în drepturi, iar judecata aspră care i s-a aplicat a fost regretată.

„Polemica dintre teologi și Lucian Blaga este un eveniment tragic în istoria culturii noastre, pentru că nici de o parte, nici de cealaltă nu s-a găsit punctul de legătură între religie și cultură.”, remarcă mitropolitul Antonie Plămădeală. Dacă în privința poeziei lui Blaga, aprecierea a fost unanimă, în ce privește filosofia, teologii s-au aflat pe o poziție opusă filosofilor, iar judecățile aspre care au fost emise au fost nedrepte. Căci, observă el, „despre Lucian Blaga și despre sistemul său filosofic, dacă n-am fi noi, teologii, s-ar vorbi numai cu admirație”. Tot el consideră învinuirea de ateism și cea de anti-românism nejustificate. Din perspectiva timpului, conflictul teologilor cu Lucian Blaga, devine „nedrept”. Se impun „unele reconsiderări” și mai ales „exprimarea părerii de rău” pentru nedreptatea „pe care i-am făcut-o noi teologii”²⁴.

În 1986, într-o scrisoare adresată lui Nicolae Steinhardt, care urma să țină o comunicare despre Lucian Blaga la festivalul Blaga de la Sebeș, mitropolitul Antonie își exprimă din nou încrederea într-o posibilă împăcare, chiar tardivă, între filosof și teologi. Cu toate distanțările ei dogmatice, filosofia lui Blaga își păstrează valoarea peste veacuri: „Preaiubite părinte Nicolae, îi scria mitropolitul acestuia, îmi pare rău că răspund atât de târziu scrisorii dumneavoastră din 31.03.1986, dar abia acum i-a venit rândul după întoarcerea dintr-o călătorie și dintr-o suferință la mîna dreaptă. Îmi faceți o cinste deosebită că îmi trimiteți studiul dvs.: *Cunoașterea: luciferică ori paradisiacă la Lucian Blaga (...)* Dincolo de toate, lucrarea mi-a plăcut și cred că ar putea merge pe drumul unei posibile împăcări, după ce i s-a trîntit în nas lui Blaga o ușă puternică. Nu era însă nici el invulnerabil. Încercarea dvs. de a merge spre o împăcare pe căile unei culturi de dincolo de prejudecăți și de dogme, operată din subtilități de mare finețe(...), poate face bine. Personal am fost întotdeauna în afara conflictului declanșat odinioară *ex cathedra*,

²³ Lucian Blaga, *Luntrea lui Caron*, Editura Humanitas, 2006, p. 330-331.

²⁴ Mitropolit Antonie Plămădeală, *Cu admirație, cu regrete și cu speranță despre Lucian Blaga*, *Telegraful Român*, an CXII, nr. 31-34, 15 august 1992, p. 1-2.

pentru simplul motiv că mi l-am tradus pe Marele Anonim pe înțelesul în care cred că l-a abordat și Blaga. Dincolo de multele amănunte care l-au despărțit de creștinismul nostru oficial și instituționalizat, el îl va fi simțit altfel, căutând o ieșire din încurcăturile în care l-a împins o minte puternică și exigentă. Îmi vine greu să cred că s-ar fi catalogat el însuși printre atei. Cu Marele Anonim a fost prieten. Și pentru câți din noi, ca și pentru Dionisie Areopagitul, nu este El un Mare Anonim? Atît numai că inima noastră îl simte ca pe o existență vie²⁵.

Comunicarea susținută de Nicolae Steinhardt la Festivalul Blaga de la Sebeș-Alba, intitulată *Cunoașterea: luciferică ori paradisiacă la Lucian Blaga*, s-a bucurat de o atenție cu totul deosebită. Succesul a fost copleșitor. „Aplauzele au continuat minute în șir, (...) plin de emoții părintele Nicolae nu și-a revenit ore în șir”, povestește Achim Mihu, organizatorul festivalului. În studiu, el afirma că „deosebirea dintre cunoașterea luciferică și cea paradisiacă susținută de Blaga și care îl punea într-o situație aparte față de biserica ortodoxă, ar putea fi relativizată printr-o inversare, de genul trecerea termenilor în contrariul lor: «să fie numită de nu paradisiacă în orice caz rodnică și binevoitoare, cea luciferică, și de nu luciferică, în orice caz hărăzită cu titlul de antropomorfică, aceea de Blaga socotită paradisiacă. Dar atunci Marele Anonim se cuvine reconsiderat și privit ca metaforă, vai, prea omenească, a Dumnezeului celui bun, a strămoșului Părinte, a Celui Vechi De Zile. Numai așa basmul luciferic își va afla paradisiaca-i încheiere» Bineînțeles, părintele Nicolae a încercat să-l împace pe Lucian Blaga cu ideea creștină subordonându-l acesteia, văzînd, în ultimă instanță, în Marele Anonim, pe Dumnezeul cel bun. „El a sperat într-un progres al cunoașterii ce să modifice esențial modul actual de înțelegere a ei de către filozofi, oamenii de știință și teologi deopotrivă²⁶”.

Tot în seria eforturilor de reconsiderare a polemicii se înscrie articolul părintelui Ioan I. Ică jr., *Filosofia lui Lucian Blaga din perspectivă teologică, reconsiderarea unei polemici*, publicat în *Eonul Blaga, întîiul veac, culegere de lucrări dedicată centenarului Lucian Blaga (1985-1995)*.

„În ciuda polemicii aprinse care se iscase prin anii '40, între Blaga și filosofi, ca și între el și teologi, opera sa continuă să exercite o permanentă atracție în rîndul tineretului gînditor,” remarcă el. Ideile sale despre «Marele Anonim», «transcendentul care coboară», «perspectiva sofianică» a lumii, religia ca «autototalizare» plenară a omului, «existența umană între mister și revelație» «destinul creator al omului» rămîn vii și pline de substanță, în ciuda timpului care s-a scurs.

Pentru construcția sistemului său filosofic, Blaga a prelucrat „concepțe și motive (mitologice și teologice) gnostice și creștine” pe care le-a abordat „dintr-o perspectivă filosofică proprie și într-un limbaj nou, nonconformist, care a surprins

²⁵ Achim Mihu, Lucian Blaga, *Miorița cultă a spiritualității românești*, Editura Viitorul Românesc, București, 1995, Capitolul *Părintele Nicolae, Biserica Ortodoxă și Lucian Blaga*, p. 111, Scrisoare adresată de mitropolitul Antonie lui Nicolae Steinhardt.

²⁶ *Ibidem*, p. 110.

aîť pe filosofi, cît și pe teologi. Afirmațiile sale exprese, de totală libertate față de dogmele creștine, ca și despre «conținutul perimat al acestora», și ideea că «singură filosofia este în stare să smulgă dogme, virtuți creatoare» au fost o primă punere în gardă. Ce i se reproșă lui Blaga? „Considerarea dogmei ca simplu «tip de idee»», detașat de conținutul ei revelat, socotit perimat, respingerea Revelației divine, contestarea divinității reale a lui Hristos, considerat o simplă întruchipare a «mitului mesianic», definirea pur antropologică a religiei, ca o plăsmuire spiritual autototalizantă, supusă determinărilor stilistice, mitologia neognostică a Marelui Anonim, cosmogonia mitic-gnostică panteizantă a *Diferențialelor divine*, agnosticismul și relativismul gnoseologic ca postulat al creativității, exaltarea «luciferic» soteriologică a creației culturale, ca singură formă supremă de «mîntuire a omului, fără har, numai prin sine însuși»”.

Ioan I. Ică jr. remarcă pe de o parte incompatibilitatea „dintre cele două sisteme de gîndire”, iar pe de altă parte, faptul că „disputa privitoare la caracterul «românesc» sau «neromânesc» al gîndirii blagiene”, „considerată în bloc ca o filosofie «antireligioasă», «anticreștină» și prin aceasta și «antiromânească»”, a dus „la ascuțirea polemicii și la degenerarea ei regretabilă în pamflete, ironizări deplasate și atacuri la persoane, de o parte și de alta, ceea ce l-a afectat profund pe Blaga și l-a determinat să-și ceară demisia din ASTRA”. Teologul pune în evidență „lipsa de tact și de măsură în declanșarea și desfășurarea acestei polemici în presa vremii”, care „nu au putut duce însă la un dialog real și la o depășire constructivă a polarizărilor create, ci numai la un divorț și la o ruptură definitivă”.

Vehemența cu care a fost tratat Blaga de teologi, și mai ales asprimea punctului de vedere exprimat de părintele D. Stăniloae sînt remarcate de comentator. E necesară, însă, afirmă părintele Ioan I. Ică jr., o explicație și o justificare a ambelor puncte de vedere, și a celui teologic, și a celui filosofic: dacă teologii „priveau religia din perspectivă teocentrică”, Blaga judeca fenomenul religios din „perspectivă antropocentrică”. „Din această cauză nu s-a reușit nici de o parte, nici de alta să se unească cele două perspective: „teologii, gîndind teocentric, înțelegeau corect revelația divină, dar n-au văzut în ea și împlinirea și justificarea creației umane”, iar Blaga, „gîndind antropocentric, înțelegea creația umană ca mijloc de revelare a misterului existențial”, nu ca pe „un răspuns din partea omului la Revelația lui Dumnezeu, ci ca opusul luciferic al Revelației divine”, „fundamentată chiar pe refuzul explicit al oricărei revelații de către Marele Anonim”. „Deși în gîndirea creștină cele două perspective sînt solidare și corelate, în unirea firii omenești și dumnezeiești în persoana Logosului divin întrupat, după L. Blaga, filosofia în esența ei este și rămîne o formă a «antropomorfismului» fără speranța de a ieși cîndva din el. Neputînd ajunge vreodată în posesia adevărului absolut, spiritul uman rămîne veșnic în «coordonatele relativității». În acest sens,

Blaga atribuie chiar și teoriilor sale metafizice doar «caracterul de încercări, perspective, anticipații, viziuni mistice, în nici un caz caracter de dogme»²⁷.

O altă personalitate a bisericii care a militat pentru reconsiderarea atitudinii în privința lui Lucian Blaga este mitropolitul Nicolae Corneanu. În articolul *Domnule Blaga, iartă-ne*, publicat în 1995, în *Jurnalul literar* mitropolitul evocă momentul în care, în perioada contestărilor, influențat de curentul de opinie defavorabil lui Blaga, dorise el însuși, să participe la ideea restaurării adevărilor credinței pe care Lucian Blaga le demolase „Ce i se imputa scriitorului și gânditorului Blaga? Multe! În esență cartea *Religie și spirit* a fost interpretată ca reeditând cele mai tipice ipoteze raționaliste și naturalist-evoluționiste asupra originii și ființei religiei”. Blaga a fost acuzat că practică „o filosofie a religiei fără religie (...) de N. Terchilă. În aceeași epocă, Crainic îi reproșa faptul că „neagă categoric Revelația divină și în consecință dumnezeirea lui Iisus Hristos, adică piatra fundamentală a creștinismului”. În perioada de comunism însă, Blaga a fost „umilit, batjocorit și persecutat”, alungat de la catedră, acuza principală ce i s-a adus a fost „idealismul și misticismul”. El, dușmanul «religiei» creștine și ortodoxe, a fost denunțat «ca mistic» și «potrivnic poporului». Timpul a adus însă schimbarea opticii. „Poate că numeroasele și gravele critici care i s-au adus, l-au obligat la reflecție și l-au ajutat să nu-și piardă credința, dar față de duritatea modului cum l-am tratat noi teologii, parcă îmi vine să-i cer iertare, scrie mitropolitul Nicolae Corneanu. E greu să judeci un om după niște criterii pe cât de rigide, tot pe atât de dure, mai ales când omul în cauză e un gânditor profund și un scriitor de geniu”²⁸.

Dacă „înainte de 1945 într-un fel, iar după 1945 într-alt fel, Blaga a fost pus la zidul infamiei, el a trăit ca un bun creștin și adevărat român”, afirmă Nicolae Corneanu. El aduce în sprijinul ideii, amintirile mitropolitului Nicolae Colan. Acesta evocă ultima întâlnire (se cunoșteau din perioada studiilor la liceul Andrei Șaguna din Brașov), vizita pe care i-a făcut-o Blaga la Sibiu în septembrie 1957. „Într-una din zile ne-am repezit cu mașina la mănăstirea Sîmbăta de Sus. Ctitoria brîncovenească de la călcîiul Carpaților făgărășeni a făcut asupra lui Lucian Blaga o impresie deosebită. Într-o după amiază, la vremea vecerniei, mai bine de două ore nu s-a clintit din strană. Încordările de adîncime ale cufundării în zbuciumatul nostru trecut ale cărei urme stăruie, trimfătoare, și acolo, i-au învăluit chipul marmoreean în împietrirea unei seninătăți grave. Atunci, la 23 septembrie 1957, a scris în cartea de aur a mînăstirii «am venit și am văzut în frumusețea locului, frumusețea acestei așezări duhovnicești. Cu toate că plec, într-un fel rămîn totuși aici»²⁹.

²⁷ Ioan I. Ică jr., *Filosofia lui Lucian Blaga din perspectivă teologică, reconsiderarea unei polemici*, în *Eonul Blaga, întiul veac, culegere de lucrări dedicată centenarului Lucian Blaga* (1985-1995), Editura Albatros, București, 1997, Ediție îngrijită de Mircea Borcilă, p. 383-386.

²⁸ Nicolae Corneanu, *Domnule Blaga, iartă-ne, Jurnalul literar*, serie nouă, an VI, nr. 33-36, octombrie 1995, p. 1, 4.

²⁹ Nicolae Colan, *Amintiri, Revista Mitropolia Ardealului*, an XI, nr 7-8, iulie-august 1966, p. 473-474.

Asemenea mitropolitului Nicolae Corneanu, părintele Ioan I. Ică jr. este de părere că „în ciuda multor afirmații exprese de necredință din cărțile lui, Lucian Blaga a fost totuși un om religios, discret. Fără să fie un bigot, a fost adeptul unei «religiozități difuze» de tip goethean. În nici un caz n-a fost un ateu și a murit ca un creștin, împăcat cu Dumnezeu și cu Biserica. La dorința lui a fost înmormântat, după datina creștinească de părintele I. Lașița, lângă biserica din Lancrăm, alături de bunicul lui, preot Simion Blaga”.

Un fapt mai puțin cunoscut de unii e că, „în ultimii ani ai vieții lui, ani de suferință și umilință sub presiunea totalitaristă, L Blaga îl căuta tot mai des pe părintele I. Lașița la Lancrăm, care îi era și nepot și care mi-a confirmat această împăcare a lui Blaga cu Biserica”, povestește profesorul teolog Ioan I. Ică jr.³⁰.

Desigur, dacă L Blaga ca persoană s-a împăcat cu Biserica în ultimii ani ai vieții sale, el n-a mai apucat să marcheze această cotitură și în opera lui. Revine de aceea generațiilor actuale de gânditori români, sarcina de a realiza acest testament nescris.

Lucian Blaga nu a păstrat nimănui ranchiună, o dovadă în plus că fost totuși un om religios, de o religiozitate discretă. Ca și în cazul polemicii cu Botta sau a celei cu Rădulescu-Motru, mărturiile care ne-au parvenit atestă faptul că relațiile cu „opozanții” s-au „destins” la un moment dat. Așa s-a întâmplat și în cazul relației cu părintele Dumitru Stăniloae. Fiica acestuia, Lidia Stăniloae, în cartea *Lumina faptei din lumina cuvântului., Împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae*, publicată de Editura Humanitas în anul 2000, evocă momentele acestei polemici, așa cum le-a perceput ea, copil fiind, dar și momentele ulterioare, de destindere a conflictului.

„Da, relațiile cu clujenii au fost foarte amicale, cu o singură excepție, faimoasa controversă cu Blaga. N-am să insist aici asupra conținutului ei. Ea este prea bine cunoscută celor care au citit cartea tatei, *Poziția d-lui Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie* apărută întâi sub forma unei succesiuni de articole de fond în *Telegraful român*.

La început Blaga a manifestat o arogantă surprindere: «Ce mai vrea și *părintelul* ăsta?» Mai apoi a devenit oarecum nervos, și unele persoane din Universitate au relatat că ar fi spus: «Ce mai vrea Stăniloae cu campania lui de distrugere?» Eram copil și am reținut expresia, care în capul meu se asocia cu războiul, cu bombardamente, cu armate și tancuri. Mi-l imaginam greu pe tata sus pe un tanc, distrugând ceva și pe cineva (...).

Tata n-a păstrat nici un resentiment față de poetul clujean. Nu știu dacă și reciproca este valabilă... Oricum, ei s-au întâlnit întâmplător de mai multe ori și s-au întreținut amiabil, așa cum se cuvenea unor oameni de cultură pe care îi despărțeau convingerile lor, și nu o dușmănie personală. Mi-amintesc cum odată, fiind cu tata la plimbare în parcul sibian, ne-am întâlnit cu un domn înalt, impunător, care venea din sens contrar «Uite-l pe Blaga», a spus tata. S-au oprit, și-

³⁰ Ioan I. Ică jr., *op. cit.*, p. 387.

au dat mîna cordial și au stat îndelung de vorbă, după care s-au despărțit cu aceeași atitudine politicoasă”³¹.

Din perspectiva trecerii timpului și a „tocirii orgoliilor”, conflictul rămîne simptomatic pentru neputința oamenilor, chiar și a celor de cultură, de a găsi punți pentru o adevărată comunicare și de a depăși un anumit limbaj. Conceptele create de Blaga pot reprezenta un mod de reflecție personală asupra fenomenului religios, din perspectivă culturală, iar spiritualismul său autohton, liber și creator, un mod de abordare propriu al religiei, care nu împiedică adevărurile creștine să existe și să fie receptate ca atare.

Bibliografie

- Băncilă, Vasile – Blaga, Lucian, *Corespondență*, Editura Muzeul Literaturii Române, Editura Istros, Muzeul Brăilei, 2001, ediție îngrijită de Dora Mezdrea
- Blaga, Lucian, *Despre viitorul filosofiei, Saeculum*, Revista de filosofie, director Lucian Blaga, anul I, ian.-febr.1943
- Blaga, Lucian, *Începuturile și cadrul unei prietenii, Gîndirea*, an XIX, nr.4, aprilie 1940
- Blaga, Lucian, *Luntrea lui Caron*, Editura Humanitas, București, 2006
- Blaga, Lucian, *Scrisoare către Cornelia Bredceanu*, XI, martie 1919, *Manuscriptum*, an X, nr.1,1979(34)
- Blaga, Lucian, *Scrisoare către Gh. Iftime, Manuscriptum*, XXII, nr.2-4, 1991
- Colan, Nicolae, *Amintiri, Revista Mitropolia Ardealului*, an XI, nr 7-8, iulie-august 1966, p 473-474
- Corneanu, Nicolae, *Domnule Blaga, iartă-ne, Jurnalul literar*, serie nouă, an VI, nr.33-36, octombrie 1995, p.1 și 4
- Eftimie, Gheorghe, *Lucian Blaga Poziția față de creștinism, Manuscriptum*, XXII, nr.2-4, 1991, p.179-183(Scrisoare autografă Blaga, 1 martie 1944, p.183)
- Mihu, Achim, *Lucian Blaga, Miorița cultă a spiritualității românești*, Editura Viitorul Românesc, București, 1995, *Capitolul Părintele Nicolae, Biserica ortodoxă și Lucian Blaga*, p.109-111
- Oprîșan, *Lucian Blaga printre contemporani, Dialoguri adnotate*, Ediția a II-a, revizuită, augmentată, necenzuraă, Editura Saeculum, Editura Vestala, București, 1995
- Stăniloae, Dumitru, *Poziția domnului Lucian Blaga față de creștinism și ortodoxie*, Editura Paideia, 1992 (reeditare)
- Stăniloae, Lidia, *Lumina faptei din lumina cuvîntului, împreună cu taăl meu, Dumitru Stăniloae*, Editura Humanitas, București, 2000
- Tertulian, N., *Originalitate și conformism*, Scrisoarea adresată de L.Blaga lui Tudor Vianu(1930), *Manuscriptum*, an X, nr.1, 1979(34)

³¹ Lidia Stăniloae, *Lumina faptei din lumina cuvîntului, împreună cu tatăl meu, Dumitru Stăniloae*, Editura Humanitas, București, 2000, p. 93-94.